

УДК 378:1.07.316.6

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Головатюк І.Г.

Тернопільський обласний академічний театр актора і ляльки

У статті обґрунтовано теоретичні основи застосування арт-терапії у процесі професійної підготовки фахівців. Подано короткий огляд становлення арт-терапії як нового напрямку в науці. Проаналізовано основні підходи до визначення арт-терапії, її цілі та завдання. Розглянуто особливості процесу творчості як такого, що лежить в основі арт-терапії. Досліджено основні арт-терапевтичні технології, що активно використовуються сучасними педагогами, психологами, арт-терапевтами та проведено короткий огляд таких технологій як: ізотерапія, драматерапія, бібліотерапія, музикотерапія, казкотерапія тощо.

Ключові слова: творчість, арт-терапія, арт-терапевтичні технології, професійна освіта, професійна підготовка фахівців.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільних відносин в Україні актуалізуються питання всебічного формування особистості й висококваліфікованого фахівця, здатного до самовиховання, саморозвитку та творчої самореалізації. Нагальна потреба у вирішенні цієї проблеми обумовлена соціальними, культурологічними, педагогічними чинниками й викликає необхідність пошуку нових засобів формування особистості й фахівця. Закономірно, що чільне місце серед арсеналу методів та прийомів розвитку творчої особистості посідає мистецтво. Особливу увагу привертає порівняно новий метод формування творчої індивідуальності, що перебуває на межі психології та мистецтва – арт-терапія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості арт-терапії як нового напрямку в сучасній науці досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Так, дослідники зосереджували увагу на загальні основи арт-терапії (І. Бабій, Л. Фірсова та ін.), окремі арт-терапевтичні технології (Н. Борисова, Б. Едвардс та ін.), специфіка використання арт-терапії та арт-терапевтичних технологій у роботі з фахівцями різних напрямів: психологів, соціальних працівників (О. Брюховецька, М. Кисельова та ін.)

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що в останні десятиліття арт-терапія і арт-терапевтичні технології зокрема неодноразово ставали предметом наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних науковців, це питання не втрачає своєї актуальності, оскільки постійно відбувається стрімкий розвиток арт-терапії і, відповідно, її основних засобів – арт-терапевтичних технологій.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоретичних основ застосування арт-терапії і арт-терапевтичних технологій у процесі професійної підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж переходити до аналізу безпосередньо арт-терапевтичних технологій, слід зазначити, що термін «арт-терапія» є відносно новим і використовується в Україні порівняно недавно – кілька десятиліть.

Як зауважує Л. Фірсова, в основі арт-терапевтичних технологій лежать архаїчні форми мистецтва, які зберігалися в народній творчості і яким властива наївність, безпосередність, опора на символічну мову несвідомого. Ці форми

мистецтва є джерелом душевного здоров'я людини [7, с. 65].

Сучасний соціокультурний простір України характеризується втратою національних культурних традицій, зміною загальносуспільних духовних орієнтирів, засиллям псевдокультурних, агресивних та антигуманних тенденцій у засобах масової інформації. Саме мистецтво і творчість допомагають зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил і спосіб спілкування із собою. Тому *арт-терапія* – це, за свідченням О. Брюховецької, «технології створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини; це інструмент для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких слова не підходять» [3, с. 26]. Арт-терапія здатна за допомогою простих засобів актуалізувати внутрішній потенціал кожної людини, тому останнім часом все ширше застосовується в сфері освіти і підготовки фахівців різних галузей зокрема.

Засновником арт-терапії як окремого напрямку в науці вважається британський художник А. Хілл. Творчість Хілла поєднувала в собі елементи імпресіонізму та експресіонізму, проте мала і риси традиційних художніх напрямів. У 1938 році, під час лікування від туберкульозу в санаторії Мідхерст, А. Хілл, малюючи довколишні об'єкти, зауважив, що це заняття – малярство – допомагає йому одужувати. Вже наступного року арт-терапію була застосовано в санаторії, а А. Хілл почав викладати малюнок і живопис іншим пацієнтам, левову частку яких становили поранені солдати, котрі повернулися з війни.

А. Хілл виявив, що практика мистецтва не тільки допомагає пацієнтам відволіктися від своєї хвороби або травми, але і сприяє звільненню від психічних розладів. У 1942 році А. Хілл вперше використав термін арт-терапія, а вже у 1945 році опублікував свої ідеї в художній книзі «Мистецтво проти хвороб». Згодом саме він став президентом Британської асоціації арт-терапевтів.

Арт-терапія – це спеціалізована форма психотерапії, заснована на мистецтві, в першу чергу, образотворчому і творчій діяльності. Окрім того, арт-терапія – метод психотерапії, що використовується для лікування і психокорекції за допомогою художніх прийомів таких як: малю-

вання, ліплення, музика, фотографія, кінофільми, книги, акторська майстерність тощо.

Спочатку арт-терапія виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда і К. Юнга. Зокрема на думку К. Юнга, мистецтво, особливо легенди, міфи і арт-терапія, значно полегшують процес індивідуалізації саморозвитку особистості на основі встановлення зрілого балансу між несвідомим і свідомим «Я». Надалі арт-терапія набувала більш широкої концептуальної бази, включаючи гуманістичні моделі розвитку особистості К. Роджерса і А. Маслоу.

Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через самовираження і самопізнання. Оскільки арт-терапія є наукою, що перебуває на межі психології, власне терапії і мистецтва, закономірним є той факт, що наукові уявлення про арт-терапевтичні технології спираються на психолого-педагогічні дослідження, а саме:

- концепцію педагогіки свободи та педагогічної підтримки (О. Газман);
- самоорганізованої педагогічної діяльності і сенсорозвивальних засобів пробудження творчої активності (С. Кульневич);
- специфічної природи педагогічної діяльності (В. Загвязинський, В. Сластенін);
- використання арт-терапії як методу навчання та особистісного розвитку (О. Вознесенська);
- інноваційну технологію особистісно орієнтованого навчання та виховання (О. Деркач);
- технологію створення особистісно орієнтованих ситуацій (В. Серіков) тощо [2, с. 96-102].

Привабливість методу арт-терапії для сучасної людини полягає, передусім, в тому, що цей метод в основному використовує невербальні способи самовираження та спілкування. Гармонійний розвиток людини передбачає рівноцінний розвиток обох півкуль і їх нормальну взаємодію. Окрім того, повноцінне виконання деяких видів активності людини вимагають як раз роботи правої півкулі – творчість, інтуїція, культурна освіта, сімейні устрій, виховання дітей тощо [1, с. 10].

Арт-терапія створює можливість для індивідуума висловити свої емоції, почуття за допомогою ліплення, малювання, музичного мистецтва та ін. Переживаючи образи, людина знаходить свою цілісність, неповторність та індивідуальність. Окрім того, в процесі арт-терапії можуть бути застосовані інші форми мистецтва: тілесні імпровізації, театральні постановки, літературна творчість. Таким чином, за свідченням І. Бабій, досягається мета:

- вираження індивідуумом емоцій і почуттів, пов'язаних з переживаннями своїх проблем, самого себе;
- активний пошук особистістю нових форм взаємодії зі світом;
- підтвердження своєї індивідуальності, неповторності і значимості;
- підвищення адаптивності в постійно мінливому світі (гнучкості) [1, с. 11].

Ці цілі переслідує арт-терапевт у роботі як з дорослими, так і з дітьми.

В сучасній арт-терапії існує два основні підходи щодо співвідношення у ній мистецтва і власне терапії. Згідно з першим підходом, мистецтво саме по собі є цілющим, художня твор-

чість дає можливість висловитися і заново пережити внутрішні конфлікти, є засобом збагачення суб'єктивного досвіду. Арт-терапія, у свою чергу, розглядається як засіб розвитку особистості та її творчого потенціалу за допомогою основних механізмів: сублімації і трансформації. Керівник (вчитель, викладач, психолог, арт-терапевт) заохочує членів групи (учнів, студентів, пацієнтів) довіряти своєму власному сприйняттю і досліджувати свої творіння як самостійно, так і за допомогою інших членів групи.

Відповідно до другого підходу, на першому місці в арт-терапії – терапевтичні цілі, в той час як творчі цілі є вторинними. В рамках цього підходу арт-терапія розглядається як додаток до інших терапевтичних методів; представляючи власний внутрішній світ у візуальній формі, людина поступово рухається до його усвідомлення за допомогою основного механізму – трансферу. Керівник групи спонукає її членів до вільних асоціацій та до спроби самостійно знайти значення власних робіт. Деякі вправи полягають у спільній груповій роботі, наприклад створення групових фресок і створення загального групового художнього твору [1, с. 12].

З вище викладеного випливає, що в основі арт-терапії лежить процес творчості. Творчий потенціал закладений у кожній людині на різній глибині підсвідомості, і «витягнути» його можливо, тільки спираючись на особисту індивідуальність [4, с. 12].

Поняття творчості охоплює всі форми створення і перетворення нового на тлі існуючого, стандартного.

Процес творчості, за твердженням М. Кисельової, складається з трьох етапів:

- 1) створення нових, раніше неіснуючих форм матерії;
- 2) зміна, оновлення, перетворення і вдосконалення вже існуючого;
- 3) руйнування «старого світу» і побудова на його місці нового [4, с. 12].

Творча людина – це людина, здатна по-новому обробляти інформацію, що звичайні і доступні всім дані, що сприймаються органами чуттів [8, с. 49]. Творча особистість інтуїтивно бачить можливості для перетворення звичайних даних в нове творіння, що істотно перевершує вихідне старе.

Основним засобом арт-терапії є арт-терапевтичні технології. У світовій педагогіці поняття «технологія» виникло, передусім, як протиставлення існуючому поняттю «метод». Недолік методу полягає в його негнучкості та статичності. Термін *технологія* (*технологія в освіті*) набув поширення у 40-х рр. ХХ століття і був пов'язаний із застосуванням нових аудіовізуальних засобів навчання [5, с. 15].

Як зауважує Г. Селевко, автор енциклопедії освітніх технологій, технологізація освітнього процесу створює нові можливості перед педагогом, він має змогу:

- більш конкретно передбачати результати і керувати педагогічними процесами;
- аналізувати і систематизувати на науковій основі наявний практичний досвід і його використання;
- комплексно вирішувати освітні та соціально-виховні проблеми;

- забезпечувати сприятливі умови для розвитку особистості;
- зменшувати ефект впливу несприятливих обставин на людину (учня, студента);
- оптимально використовувати наявні в розпорядженні ресурси;
- вибирати найбільш ефективні й розробляти нові технології та моделі для вирішення нових соціально-педагогічних проблем [6, с. 9-10].

Серед арт-терапевтичних технологій, якими нині активно послуговуються психологи, педагоги і власне арт-терапевти, слід виокремити:

1. Анімаційну терапію, що являє собою сучасну технологію соціальної реабілітації з метою зміни поведінки, міжособистісних і колективних відносин. У процесі анімаційної терапії відбувається, з одного боку, «розблокування» громадських зв'язків і встановлення теплих, довірливих відносин, з іншого – навчання та оволодіння навиками позитивного мислення, естетики і поетики.

2. Арт-синтезотерапія – комплексний метод групової психотерапії, що використовує синтез мистецтв. Ця технологія розглядається як самостійний напрям в лікувально-корекційній роботі, де володіння технічними прийомами різних видів мистецтва поєднується із знаннями психопатології і підпорядковане психотерапії мистецтв, психопатології.

3. Бібліотерапія – технологія, в основі якої лежить лікування і виховання за допомогою книг. Це лікування людини словом, книгою. Вона займається вивченням особливостей читацького сприйняття під час хвороби і розробкою способів психологічної корекції за допомогою спеціально підбраної літератури.

4. Казкотерапія – програвання і аналіз казок. Це терапія середовищем, особливо казковою атмосферою, в якій можуть проявитися потенційні можливості особистості, може матеріалізуватися мрія.

5. Кінотерапія – один з напрямків арт-терапії. Фільм – це метафора, де можна побачити відображення певної життєвої ситуації. Щоб допомогти пацієнтові, сюжет фільму має бути схожим

із життєвою ситуацією, в яку потрапила людина, і запропонувати вихід з неї.

6. Драматерапія – терапія засобами театру і акторської майстерності.

7. Ігротерапія – терапія через гру, ігрові ситуації.

8. Музикотерапія – використання музики як терапевтичного засобу.

9. Оригамі – створення фігур з паперу.

10. Пісочна терапія – лікування під час роботи пацієнта з піском.

11. Ізотерапія – використання прийомів графіки, живопису для лікування.

Спільна участь у художній діяльності може сприяти створенню відносин емпатії і взаємного прийняття, розвинути почуття внутрішнього контролю. Так, робота над малюнками, картинами або ліпленням передбачає упорядкування кольору і форм, концентрує увагу на відчуттях і почуттях. Заняття образотворчим мистецтвом створює багаті можливості для експериментування з кінестетичними і зоровими відчуттями, розвиває здатність до їх сприйняття, розвиває художні здібності та підвищує самооцінку. Сприятливим продуктом арт-терапії є почуття задоволення, яке виникає в результаті виявлення прихованих талантів та їх розвитку.

Висновки і пропозиції. Таким чином, арт-терапевтичні технології лежать в основі арт-терапії. Окрім того, арт-терапія спирається на творчість особистості. Саме під час творчості у процесі арт-терапії вдається зосередити увагу на внутрішньому світі, почуттях і переживаннях пацієнта (студента). Внаслідок цього, закономірним є той факт, що арт-терапія має потужний потенціал для формування особистості та професійних якостей майбутніх фахівців. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми застосування арт-терапії у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у більш детальному вивченні арт-терапевтичних технологій, що мають найбільший потенціал для формування і розвитку висококваліфікованого фахівця.

Список літератури:

1. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс / І. В. Бабій. – Умань, Алмі, 2014. – 75 с.
2. Борисова Н. В. Образовательные технологии как объект педагогического выбора / Н. В. Борисова. – М.: Исследоват. центр применения средств арт-терапев. технол. проблем качества подготовки спец., 2010. – 145 с.
3. Брюховецька О. Арт-терапевтичні технології у процесі особистісно орієнтованої підготовки майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту / О. Брюховецька // Післядипломна освіта в Україні. – 2014. – № 1. – С. 25-30.
4. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / М. В. Киселева. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
5. Педагогічні технології: навч. посіб. / О. С. Падалка, А. М. Нісімчук, І. О. Смолюк, О. Г. Шпак – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Бажана, 1995. – 254 с.
6. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2-х т. Т. 1 / Г. К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
7. Фірсова Л. С. Арт-терапія в педагогічній роботі / Л. С. Фірсова. – К., 2011. – 98 с.
8. Эдварс Б. Художник внутри вас / Б. Эдвардс. – Минск: ООО «Попурри», 2000. – 256 с.

Головатюк И.Г.

Тернопольский областной академический театр актера и куклы

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ АРТ-ТЕРАПИИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

В статье обоснованы теоретические основы применения арт-терапии в процессе профессиональной подготовки специалистов. Представлен краткий обзор становления арт-терапии как нового направления в науке. Проанализированы основные подходы к определению арт-терапии, ее цели и задачи. Рассмотрены особенности процесса творчества как такого, который лежит в основе арт-терапии. Исследованы основные арт-терапевтические технологии, активно используемые современными педагогами, психологами, арт-терапевтами и проведен краткий обзор таких технологий как: изотерапия, драматерапия, библиотерапия, музыкотерапия, сказкотерапия и др.

Ключевые слова: творчество, арт-терапия, арт-терапевтические технологии, профессиональное образование, профессиональная подготовка специалистов.

Holovatiuk I.H.

Ternopil Regional Academy Theatre of Actor and Puppet

THEORETICAL BASIS OF ART THERAPY APPLICATION IN THE PROCESS OF FUTURE SPECIALISTS' PROFESSIONAL TRAINING

Summary

The theoretical bases of applying art therapy in the process of specialists' professional training are justified in the article. A brief overview of the formation of art therapy as a new direction in science is presented. The main approaches to the definition of art therapy, its goals and tasks are analyzed. The features of the creative process as such, which underlies art therapy, are considered. The main art-therapeutic technologies, actively used by modern teachers, psychologists, art therapists and a brief review of such technologies as: isotherapy, dramatherapy, bibliotherapy, music therapy, fairy tale therapy, etc., have been studied.

Keywords: creativity, art therapy, art-therapeutic technologies, professional education, professional training of specialists.